

WAT IS 'INHEEMS'?

door

A.D.J. Meeuse

Zoals gebruikelijk wordt ook bij het Atlasproject Nederlandse Mollusken (ANM) aangenomen dat een te registreren soort (genus, familie) hier inheems is en tot de fauna mag worden gerekend. Zo eenvoudig is dit echter niet. Uiteraard moeten alle als populatie binnen de grenzen vóórkomende en zich handhavende taxa als autochtoon, dus als inheems worden beschouwd. Er zijn echter taxa die geregeld het gebied binnentrekken, hier paaien, en dan weer vertrekken of doodgaan.

Hiertoe behoren enkele Cephalopoda zoals de Zeekat (*Sepia*) die de kustwateren binnendringen. Dergelijke ephemere soorten worden (evenals de trekvogels) als inheems beschouwd. Iets anders is het gesteld met de door drijvende en aangespoelde voorwerpen of zeewier aangevoerde mollusken. Die voldoen immers niet aan het criterium van een zich handhavende populatie, tenzij die soort elders in Nederland wel inheems is. (*Patella* bijvoorbeeld).

Voor op stranden opgeraapte dode schelpen geldt hetzelfde, evenals voor in vissen gevonden schelpdieren indien de vis niet in de kustwateren is gevangen. Bij straffe oostenwind kan een onderstroom ontstaan die mollusken doet aanspoelen, soms massaal, maar die mogen alleen als inheems worden beschouwd als vaststaat dat de betreffende soort steeds niet ver van de kust leeft. Vanzelfsprekend geldt dit ook voor op afvalhopen bij vissershavens gevonden materiaal.

Het areaal van een inheemse soort hoeft niet continu te zijn. maar kan dispers zijn. Zo'n disjunctie kan op méér dan een manier verklaard worden. Een verspreidingsgebied kan uiteenvallen door een of andere oorzaak. Ik ken hier geen voorbeelden van. Een andere mogelijkheid is kolonisatie in een ander gebied en dit zou de disjunctie van soorten verklaren die in het kalkrijke Zuid-Limburg en in kalkrijke duinen voorkomen. Sommige populaties van land- en zoetwatermollusken die op de Noordzee-eilanden voorkomen moeten daar aangevoerd zijn. Brakwatersoorten van de Waddenzee en de zeegaten, zoals het Marsdiep en de omgeving van Den Helder die ook in de Zeeuwse wateren worden gevonden (ik denk aan zeenaaktslakken en chitons), zijn m.i. ontstaan door aanvoer van elders.

Disjunctie van de wijngaardslak is wel zeker te verklaren doordat deze slak, die in Zuid-Limburg zeker inheems is, o.a. nabij kloosters of op buitenplaatsen voor consumptiedoeleinden werd gekweekt en vandaar ontsnapte. In zulke gevallen zijn of blijven die soorten inheems. Nu en dan dringen oorspronkelijk niet inheemse soorten het land binnen (*Corbicula* en *Boetgerilla* zijn recente voorbeelden). Deze immigranten zijn afkomstig van populaties in naburige landen en wanneer zij zich hier handhaven dan zijn zij zeker inheems te noemen.

De nu en dan op groente uit Zuid-Europa meegekomen slakken zijn niet inheems en zullen dat ook niet worden. Uit aquaria of botanische tuinen afkomstige en ingeburgerde soorten gelden als inheems (*Physa acuta*), maar de door bijzondere omstandigheden (geloosd koelwater) in Twente aangetroffen tropische *Melanoides tuberculata* is waarschijnlijk geen blijver. *Lauria cylindracea* is m.i. al lang geleden onopzettelijk uit Engeland ingevoerd en mag zeker inheems worden genoemd. Men dient hierbij nog iets anders in acht te nemen. De oorspronkelijke Nieuwzeelandse soort die wij vroeger *Potamopyrgus jenkinsi* noemden, plant zich ongeslachtelijk voort, en uit één individu kan een populatie ontstaan.

Ook *Melanoides tuberculata* plant zich parthenogenetisch voort, maar het inburgeren van deze soort zal zeker worden belemmerd door strenge winters. De soort graaft zich ook in de bodem in en kan daardoor wellicht overleven. Momenteel is deze slak (nog?) ephemer. Een m.i. goed voorbeeld van een ephemere soort is *Littorina neritoides* waarvan een keer of wat een populatie is aangetroffen op een zeewering bij IJmuiden/Noordzeekanaal. Was vrij snel weer verdwenen (door predatie door strand- en waadvogels en/of een strenge winter)¹.

Patella vulgata is al geruime tijd bekend van Domburg-Westkapelle (Zie ook Corr. blad 296: 64), maar is herhaaldelijk ook sporadisch op zeeweringen van Hoek van Holland tot IJmuiden waargenomen (zo vond ik al weer een hele tijd geleden een exemplaar op een stenen piertje bij Scheveningen). Deze soort is dus niet ephemer in de ware zin des woords, omdat de exemplaren van de Hollandse kust als een uitbreiding van de Zeeuwse populatie kunnen worden beschouwd.

Er is nog een categorie van mollusken waarvoor bij de kwalificatie 'inheems' een vraagteken kan worden gezet. Door menselijke activiteiten zijn namelijk een aantal kunstmatige habitats ontstaan: huizen, tuinen, (ook botanische tuinen) parken, bouwland, kwekerijen, tuinderijen, sloten, vaarten, kassen, stuifdijken en zeeweringen. Voor een aantal in zulke habitats levende molluskensoorten kan men aannemen dat deze inheems waren of zo lang geleden waren ingevoerd dat zij volledig zijn ingeburgerd, sommige vermoedelijk al in de Romeinse tijd. Hiertoe behoren cultuurvolgers en andere anthropochoren zoals *Oxychilus cellarius* en *Limax*-soorten en de meer recente immigrant *Helix aspersa*. Ook al komt zo'n soort niet in min of meer ongerepte natuurlijke habitats voor, dan zal men toch geneigd zijn die als inheems te beschouwen.

Een speciaal milieu vinden wij in de warme kassen van botanische tuinen en diergaarden. Het warme en vochtige klimaat en warmwaterbassins stellen tropische en subtropische molluskensoor-

1 Noot van de redactie: de Nederlandse populaties van *Littorina neritoides* op de Zuidpier (vroeger ook Noordpier) van IJmuiden heeft enkele tientallen jaren bestaan. De soort was hier, na goed zoeken, in bijna alle jaren wel te vinden, zij het in sterk wisselende aantallen. De redacteur trof de soort bijvoorbeeld nog algemeen aan in 1983 en 1984. Tot eind tachtiger jaren, begin negentiger jaren kon bij de -steeds sporadischer wordende- bezoeken aan de Zuidpier het voorkomen nog worden vastgesteld. Anders dan door de heer Meuse wordt verondersteld, is het verdwijnen van -tenminste een deel van- de populatie te danken aan 'verbeteringen': met name asfaltstort.

ten in staat daar althans een tijd te overleven en populaties te vormen. Als ze ergens eenmaal vaste voet hebben verkregen na invoer uit het wild, dan worden bepaalde soorten door ruilverkeer van planten van elders ingevoerd, waardoor een soort soms op verscheidene plaatsen in Europa opduikt en althans tijdelijk standhoudt. Aangezien ik mij alweer een tijd geleden bezig hield met de fauna van tropische kassen kon ik dit zelf constateren. *Opeas goodalli* was al geruime tijd bekend uit kassen van de Royal Botanic Gardens in Kew, maar heeft ook tenminste enige tientallen jaren in een kas van de Hortus Botanicus van Amsterdam geleefd. De in de jaren dertig/veertig opgedoken, oorspronkelijk Zuidamerikaanse *Lymnaea peregrina* verscheen kort na elkaar in Amsterdam, Kopenhagen en enkele plaatsen in Duitsland.

Door een andere inrichting van tropische kassen en het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen zijn de tropische diersoorten daar uitgemoord en is de vraag of men zulke soorten als inheems mag beschouwen niet meer aan de orde. Er staat echter nog een punt ter discussie. In theorie kan een in kassen voorkomende soort uit kassen of aquaria ontsnappen en hier inburgeren. (Zie boven). Een paar jaar geleden verzamelde ik in de Amsterdamse Hortus uit een bak met ingekomen plantmateriaal enige tientallen exemplaren van *Zonitoides arboreus*. Deze soort kan m.i. hier wel aarden, maar kan pas aanspraak maken op indigeniteit na voldoende inburgering.

Bij de beoordeling van 'inheems' of niet dient men een bepaalde afspraak te maken en die na te komen. De registratie van een vondst levert geen enkel probleem op indien de soort werkelijk inheems is. Alle andere gevallen moeten worden gekenmerkt door duidelijke gegevens, bijvoorbeeld materiaal levend of nog vers verzameld op drijvende voorwerpen of in aanspoelsel, moet als zodanig worden geregistreerd. Hetzelfde geldt voor incidentele vondsten en subfossiele exemplaren. Bij het intekenen op kaarten moet men zulke vondsten negeren of bijvoorbeeld met andere symbolen (kruisjes of ringen in plaats van stippen e.d.) weergeven.

Persoonlijk zou ik zoveel mogelijk weglaten, tenzij iets zinvols uit een kaart is af te leiden. (Vondsten van subfossiel materiaal kunnen aanwijzingen geven over het vroegere woongebied van soorten bijvoorbeeld).

